

MẤY SUY NGHĨ VỀ PHẠM VI ĐIỀU CHỈNH CHÍNH SÁCH PHÁT TRIỂN VĂN HOÁ Ở NƯỚC TA HIỆN NAY

GS.TS. ĐỖ HUY*

Sau khi cân nhắc cái được và cái mất, những thuận lợi và khó khăn, cơ hội và thách thức,... chúng ta đã tự nguyện và có quyết tâm rất cao bước vào “sân chơi” của tổ chức Thương mại thế giới nhằm phát triển mạnh mẽ hơn nữa kinh tế nước nhà. Phát triển kinh tế trong hội nhập, cùng với các làn sóng xuất khẩu, đầu tư, tin học sẽ làm thay đổi rất nhiều quan hệ văn hoá vốn ra đời và hỗ trợ cho một nền kinh tế chưa phát triển. Phát triển kinh tế bằng giải pháp xuất khẩu, đầu tư, công nghiệp hoá, hiện đại hoá sẽ làm thay đổi nhanh chóng các phong tục, tập quán, nếp sống, những chuẩn mực văn hoá của một nền kinh tế chưa tham gia hội nhập. Để văn hoá có khả năng giúp kinh tế phát triển mạnh mẽ và để khi kinh tế phát triển vượt bậc, không có những tác động quá tiêu cực đến các quan hệ văn hóa, chúng ta cần phải hoạch định một chính sách phát triển văn hoá toàn diện, đủ sức hỗ trợ cho sự phát

triển mạnh mẽ của kinh tế.

Phát triển văn hoá và phát triển kinh tế có mối liên hệ bản chất nhưng không phải là đồng nhất. Đời sống văn hoá có sự phát triển độc lập tương đối. Thay đổi kinh tế làm thay đổi văn hoá; song văn hoá cũng có tác động tích cực hoặc tiêu cực đến sự phát triển kinh tế. Một nền văn hoá chưa có cơ chế phát triển những năng lực tiềm tàng của cá nhân, chưa có cơ chế hỗ trợ mạnh mẽ cho thương mại, tiềm ẩn rất nhiều thành kiến và lối sống tiểu nông... chắc chắn sẽ có ảnh hưởng không tốt đến sự phát triển kinh tế thị trường. Ngược lại, nếu một nền văn hoá đã xác lập được những hệ chuẩn luật pháp minh bạch, có cơ chế gìn giữ nội lực, duy trì được những nguồn trí lực, nhân lực, tài lực... sẽ có tác động tích cực đến sự phát triển kinh tế. Do đó, phạm vi điều chỉnh trong chính sách văn hoá của chúng ta trước hết phải làm cho cả kinh tế lẫn văn hoá đều phát triển.

Phát triển văn hoá không có nghĩa là thay đổi văn hoá theo kinh tế, mặc dù kinh tế là cơ

* GS.TS. TRIẾT HỌC

sở và văn hoá là một bộ phận của kiến trúc thượng tầng. Phát triển văn hoá trước hết có thể là duy trì những giá trị văn hoá còn nhiều sức sống nhưng lại đang có nguy cơ mất đi. Hội nhập, kinh tế thị trường, công nghiệp hoá, hiện đại hoá, đô thị hoá làm thay đổi kỹ năng lao động, xoá bỏ nhiều giá trị truyền thống, làm biến dạng và biến mất nhiều tập quán văn hóa tốt đẹp vốn tạo nên thuần phong mỹ tục của một vùng dân cư. Vì thế, nếu phạm vi điều chỉnh của chính sách văn hoá nhằm duy trì những tài năng, sự thành thạo, những di sản quý hiếm, thì đó là một hình thức điều chỉnh đặc biệt của văn hoá. Hình thức này cũng tham gia trực tiếp vào sự phát triển kinh tế.

Ý nghĩa thông thường của phát triển văn hoá là xoá bỏ những trở ngại trong các quá trình phát triển văn hoá. Những điều kiện kinh tế mới đòi hỏi những giá trị văn hoá cao, tạo những điều kiện vật chất và tinh thần mới cho các hoạt động văn hoá. Việc nâng cao trình độ, việc giáo dục những phương thức hoạt động văn hoá mới, tăng cường tri thức cho văn hoá làm cho cả kinh tế lẫn văn hoá đều phát triển, đó là một trong những mục tiêu của chính sách phát triển văn hoá trong thời kỳ hội nhập hiện nay.

Phạm vi điều chỉnh chính sách văn hoá của chúng ta có mối liên hệ bản chất với các chính sách kinh tế, bởi, trong điều kiện kinh tế thị trường, một số sản phẩm văn hoá đã trở thành hàng hoá. Hàng hoá văn hoá có giá trị rất cao. Nó sẽ làm tăng thu nhập cho nhiều bộ phận dân cư trong xã hội.

Chính sách phát triển văn hoá của chúng ta gắn liền với các mục tiêu kinh tế, đồng thời gắn liền với định hướng chính trị. Việc bồi dưỡng và phát triển các tài năng văn hoá, huy động đông đảo nhân dân tham gia các hoạt động văn hoá, gìn giữ các giá trị truyền thống, tiếp biến các giá trị văn hoá tốt đẹp của nhân loại là chính trị của chúng ta. Vì thế, các chính sách văn hoá, khi liên hệ bản chất với các chính sách kinh tế, đồng thời còn phải thể hiện rõ mối quan hệ với đường lối chính trị.

Nền văn hoá mới của chúng ta vận động trong cơ chế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa, do Đảng Cộng sản lãnh đạo và dưới ánh sáng của chủ nghĩa Mác - Lê Nin, tư

tưởng Hồ Chí Minh. Chính sách văn hoá của chúng ta hướng tới mục tiêu dân giàu, nước mạnh, xã hội công bằng, dân chủ, văn minh. Chính sách đó trước hết phải cổ vũ và duy trì các quan hệ văn hóa yêu lao động, yêu nước, có tinh thần quốc tế, gắn lợi ích cá nhân với lợi ích của tập thể, tôn trọng lợi ích tập thể và lợi ích cá nhân, thấm sâu chủ nghĩa nhân văn cao quý. Các chính sách văn hoá của chúng ta cũng gắn giá trị truyền thống với giá trị hiện đại, giá trị của dân tộc với giá trị quốc tế, hướng tới việc xác lập nền văn hoá xã hội chủ nghĩa mang giá trị của con người trả lại cho con người.

Chúng ta vào "sân chơi" chung về kinh tế và buộc phải tuân thủ những "luật chơi" chung. Tuy vậy, kỹ năng tiến hành các hoạt động kinh tế không tách khỏi văn hoá nói chung và văn hoá chính trị nói riêng. Người Mỹ, người Anh, người Pháp và tất cả các thành viên trong tổ chức Thương mại thế giới hoạt động kinh tế dưới ảnh hưởng của văn hoá chính trị của họ. Chúng ta có văn hoá chính trị của chúng ta trong hoạt động kinh tế. Chính sách văn hoá cần làm sáng tỏ những giá trị nhân văn tiềm ẩn của con người Việt Nam trong giao lưu kinh tế. Chúng ta cổ vũ cho quyền bình đẳng văn hoá giữa các dân tộc, chấp nhận sự đối thoại giữa các giá trị văn hoá và chống lại mọi độc quyền văn hoá. Không có một văn hoá nào được áp đặt lên một văn hoá nào. Giống như ngôn ngữ, không có một văn hoá nào có thể được nói, trong ý nghĩa tuyệt đối của nó, là tốt hơn văn hoá khác. Sự khác biệt văn hoá chính là cội nguồn của sự phát triển văn hoá.

Điểm nhấn trung tâm của chính sách phát triển văn hoá của chúng ta hiện nay là tăng trưởng nguồn lực con người, bởi con người là trung tâm của mọi quan hệ văn hoá. Vì thế, chính sách văn hoá có liên hệ bản chất với chính sách xã hội.

Các chính sách văn hoá không có tính biệt lập. Chúng vừa là bộ phận của hệ chính sách, vừa nằm trong các chính sách khác, vừa có tư cách điều chỉnh các đối tượng riêng biệt. Các chính sách phát triển văn hoá của chúng ta phải huy động được mọi tầng lớp xã hội tham gia sáng tạo và hưởng thụ văn hoá. Phát triển văn hoá có liên quan đến phát triển nhân

cách, chỉ số thông minh, tri thức, sức khoẻ, tầm vóc con người và thể dục thể thao. Vì thế, chính sách văn hoá không thể tách rời chính sách khoa học, giáo dục, y tế. Một chính sách nâng cao trình độ dân trí là phương thức quan trọng để phát triển văn hoá. Một nền y tế mạnh có khả năng chống mọi bệnh tật dù là bệnh hiểm nghèo, tăng cường sức khoẻ con người chính là cơ sở quan trọng của phát triển văn hoá. Một chính sách xoá đói, giảm nghèo, quan tâm sâu sắc đến những người tàn tật gắn liền với các định hướng nhân văn cao cả trong các quan hệ văn hoá là mục tiêu của chúng ta.

Phạm vi điều chỉnh của chính sách phát triển văn hoá trong việc tăng trưởng nguồn lực con người không chỉ bao gồm các mục tiêu nâng cao thể chất, bồi dưỡng năng lực tinh thần mà còn phải gắn liền với giới tính, với các tầng lớp xã hội, các khu vực dân cư, các hoạt động nghề nghiệp. Văn hoá giới, văn hoá người cao tuổi, văn hoá các bậc trung niên, nhân cách văn hoá thanh thiếu niên, văn hoá nông nghiệp, văn hoá công nghiệp, văn hoá thương nghiệp, văn hoá công sở... đều gắn với phạm vi điều chỉnh của các chính sách phát triển văn hoá ở nước ta hiện nay. Các chính sách này đều hướng vào việc tăng trưởng, làm giàu đời sống vật chất và đời sống tinh thần cho mọi thành viên trong xã hội; tìm kiếm, nuôi dưỡng các tài năng xuất sắc, phát triển văn hoá đỉnh cao.

Để tăng trưởng nguồn lực con người, chúng ta cần phát triển khoa học. Tuy nhiên, văn hoá rộng hơn khoa học. Văn hoá gắn với lịch sử thành văn và cả tiền sử nữa. Thần thoại, anh hùng ca, những lý tưởng và mơ ước, những khát vọng và đời sống tâm linh, các tín ngưỡng, niềm tin tôn giáo đều là sinh hoạt văn hoá của con người. Nhân loại bước vào thiên niên kỷ thứ ba, nhiều dân tộc văn minh vẫn còn thiết lập chế độ quân chủ lập hiến. Niềm tin tôn giáo, niềm tin về một đất nước có thiên hoàng vẫn tồn tại ở một số nơi. Vì thế, các chính sách phát triển văn hoá của chúng ta không thể không định hướng tới niềm tin, tín ngưỡng và đời sống tâm linh của con người. Các trò chơi, những biểu tượng, tập quán đạo đức và nhiều hoạt động tinh thần khác của con người phát triển song hành

Đỗ Huy: Mấy suy nghĩ về phạm vi điều chỉnh chính sách...

cùng khoa học; nhiều hoạt động văn hoá không thể giải thích cặn kẽ được bằng khoa học.

Các hoạt động văn hoá của con người không chỉ gắn với xã hội mà còn gắn với tự nhiên, với sự phát triển của chính bản thân con người. Con người là một bản thể tự nhiên - xã hội. Việc phát triển chính bản thân con người, thông qua lao động, cũng gắn với điều kiện tự nhiên. Vì thế, chính sách phát triển văn hoá ở nước ta hiện nay nhằm tăng trưởng nguồn lực con người phải bao gồm các hệ chính sách gắn con người với tự nhiên. Việc gắn con người với tự nhiên không chỉ là lý luận đơn thuần mà còn có tính chất thực tiễn, tính thời đại sâu sắc, khi mà hiện nay, khoa học - công nghệ - kinh tế phát triển tới mức huỷ hoại môi trường sống của chúng ta. Các chính sách phát triển văn hoá quan tâm tới mối quan hệ giữa con người và hệ sinh thái không những tạo điều kiện cho sự phát triển văn hoá du lịch, mà còn đảm bảo cho sự phát triển xã hội bền vững.

Sáng tạo nghệ thuật là một hoạt động văn hoá mang tính người sâu sắc. Nó không chỉ là niềm đam mê, khát vọng và sự tự nhận thức của con người, mà còn là lĩnh vực của văn hoá phản ánh, văn hoá giáo dục, tự giáo dục và giáo dục lại. Sáng tạo nghệ thuật ở nước ta hiện nay đang đặt ra rất nhiều vấn đề có liên quan đến chính sách phát triển văn hoá. Vì sao chúng ta chưa có những tác phẩm nghệ thuật đỉnh cao? vì sao trong lĩnh vực biểu diễn của chúng ta còn nhiều vấn đề cần phải bàn đến như vậy? vì sao trong lĩnh vực hội họa, điêu khắc, kiến trúc vẫn còn những luồng ý kiến khác nhau, thậm chí đối lập với nhau?... Những vấn đề của thưởng thức nghệ thuật, đánh giá nghệ thuật, sáng tạo nghệ thuật, lưu giữ nghệ thuật... hơn lúc nào hết, cần thiết có một hệ chính sách đủ mạnh để thúc đẩy phát triển. Đường lối phát triển nghệ thuật của Đảng ta đã từng được cụ thể hoá trong nhiều chính sách phát triển nhân tài, xã hội hoá các hoạt động nghệ thuật. Tuy nhiên, các chính sách ấy khi đi vào đời sống hình như vẫn chưa có được tác động mạnh mẽ để duy trì nghệ thuật truyền thống, phát triển mạnh mẽ nghệ thuật sân khấu, nghệ thuật điện ảnh, lôi cuốn thêm nhiều công chúng mới. Các văn

nghệ sĩ, nghệ nhân đang rất chờ đợi một chính sách đột phá, nâng cao mọi mặt đời sống và nghề nghiệp của họ. Chính sách phát triển văn hoá của chúng ta cần quan tâm hơn đến tình hình thực tế của hoạt động nghệ thuật. Cần phải có một chính sách phát triển nghệ thuật toàn diện, đủ mạnh để nâng cao hơn nữa chất lượng nghệ thuật trong thời điểm đặc biệt của giao lưu văn hoá hiện nay.

Đời sống của mọi hình thái xã hội đều có các thiết chế văn hoá. Các thiết chế văn hoá này vừa có lịch sử hình thành lâu đời, vừa có tính thời đại do những yêu cầu phát triển của mỗi giai đoạn lịch sử, mỗi mục tiêu phát triển văn hoá đòi hỏi. Đó là các thiết chế của các quá trình xã hội hoá lao động, của sinh hoạt tín ngưỡng, tâm linh, tôn giáo, gia đình, nhà văn hoá, thư viện, thông tin, màn hình, nhà xuất bản... Các chính sách văn hoá của chúng ta phải tác động vào các loại hình thiết chế ấy. Tuy xuất hiện từ rất sớm, nhưng thiết chế lao động, thiết chế tín ngưỡng tôn giáo, thiết chế gia đình đóng vai trò quan trọng trong các chế độ xã hội, các phương thức sản xuất khác nhau và cả hiện nay nữa. Nếu chúng ta coi lao động là nguồn gốc của mọi giá trị, là nghĩa vụ thiêng liêng, là trách nhiệm xã hội của mỗi người thì các chính sách văn hoá phải điều chỉnh thiết chế văn hoá này sao cho nó gắn liền với mục tiêu cao cả của chủ nghĩa xã hội và mang giá trị của con người trả lại cho con người.

Trong số các thiết chế văn hoá, ở thời điểm hiện nay, thiết chế gia đình có một ý nghĩa đặc biệt quan trọng. Vấn đề gia đình không chỉ liên quan tới các quan hệ lao động, kinh tế, sự hoà hợp giới tính, mà còn liên quan đến thế hệ trẻ, đến đạo đức, sự thủy chung, nhân cách và sự ổn định từ lòng sâu của xã hội, khi các rung chuyển về kinh tế diễn ra hàng ngày và mạnh mẽ.

Trước đây, trong đường lối và trong các chính sách văn hoá, chúng ta đã quan tâm xây dựng các gia đình văn hoá. Các chính sách đó đã có tác dụng gìn giữ một số giá trị tốt đẹp trong gia đình. Tuy nhiên, hiện nay, làn sóng tin học diễn ra rất mạnh mẽ, làn sóng đầu tư ập tới các vùng nông thôn rộng lớn, làn sóng xuất khẩu lao động nóng lên từng ngày làm cho các quan hệ nhân tính

trong gia đình lỏng lẻo dần và nguy cơ mâu thuẫn thế hệ đang gia tăng mạnh mẽ. Trước tình hình như vậy, các chính sách phát triển văn hoá khi quan tâm đến việc hoàn thiện các loại hình thiết chế văn hoá nên đặc biệt có một hệ chính sách đủ mạnh để tạo cho mối quan hệ giữa nhà - làng - nước ngày càng trở nên tốt đẹp.

Cần phải nói rằng, chúng ta đã từng có đường lối và chính sách định hướng, điều chỉnh các loại hình thiết chế văn hoá đúng đắn. Tuy nhiên, trong nhiều chính sách phát triển thiết chế văn hoá, chúng ta vẫn chưa tạo được một cơ chế để vận hành thật hiệu quả chúng trong thực tế. Quan hệ văn hoá, bên cạnh tính ổn định còn có bản chất động, có sự biến đổi nhất định, do hoạt động thực tiễn đặt ra. Đó là các ứng xử thường nhật và luôn có những biến dạng. Vì thế, khi hoạch định chính sách phát triển các thiết chế văn hoá cần phải lường trước các dao động này để hình thành cơ chế hợp lý vận hành nó.

Tính thiếu thực tế hầu như là cội nguồn của những chính sách tốt đẹp mà ít hiệu quả. Các chính sách phát triển văn hoá của chúng ta trong giai đoạn hiện nay phải thích ứng với những vấn đề mà đời sống đặt ra và cách giải quyết có thể được về những vấn đề ấy.

Chính sách văn hoá của chúng ta gắn liền với sự phát triển Nhà nước ta. Nhà nước của chúng ta là Nhà nước của dân, do dân và vì dân, vận hành vì mục tiêu dân giàu, nước mạnh, xã hội công bằng, dân chủ, văn minh. Không giống một số kiểu nhà nước khác hoạch định chính sách văn hoá với những chuẩn mực từ trên xuống, đối trọng với các chuẩn mực từ dưới lên của nhân dân lao động, chính sách văn hoá của Nhà nước ta luôn vì mục tiêu sáng tạo và hưởng thụ văn hoá của tuyệt đại đa số nhân dân. Chính sách phát triển văn hoá của chúng ta vì mục tiêu độc lập dân tộc và chủ nghĩa xã hội.

Tuy nhiên, do hiểu lầm mục tiêu này và duy nhất hoá nó cho nên trong hoạt động thực tế, nhiều địa phương đã không chú ý đến sự phát triển đa dạng văn hoá. Nhân danh chính sách phát triển văn hoá của nhà nước, không ít cơ quan tiến hành chỉ đạo văn hoá đã chính trị hoá, đồng phục hoá, duy nhất hoá các quan hệ văn hoá nào đó. Nền văn hoá

Đỗ Huy: Mấy suy nghĩ về phạm vi điều chỉnh chính sách...

của chúng ta là một nền văn hoá thống nhất trong đa dạng; chính sách văn hoá của Nhà nước ta không chỉ đảm bảo cho văn hoá của các tộc người được gìn giữ bản sắc; văn hoá của các nhóm nhỏ được duy trì; các tín ngưỡng, tôn giáo được tự do mà cả liên văn hoá và quyền con người cũng tuyệt đối được tôn trọng. Mọi sự sáng tạo và hưởng thụ văn hoá đều được thừa nhận trong khuôn khổ luật pháp. Những nhận thức về sự khác biệt văn hoá được duy trì. Chúng ta đã thiết lập những cơ chế dân chủ và đang hoàn thiện thiết chế dân chủ. Dân chủ hoá đời sống văn hoá là bản chất, là mục tiêu của mọi chính sách phát triển văn hoá của chúng ta.

Trong hoạt động văn hoá, Nhà nước ta chấp nhận mọi sự phản biện xã hội lành mạnh, nó không chỉ để ra các chính sách phát triển sáng tạo và hưởng thụ văn hoá, mà còn có những chính sách răn đe, phòng ngừa các phản văn hoá, phi văn hoá, vô văn hoá, văn hoá thấp... xuất hiện trong các quan hệ xã hội. Hơn bao giờ hết, ở thời điểm nhạy cảm hiện nay, có những luồng văn hoá độc hại không phù hợp với bản chất của chế độ ta, đang lợi dụng các làn sóng thông tin, tự do, nhân quyền phá hỏng những giá trị văn hoá

tốt đẹp, những định hướng văn hóa đúng đắn của chúng ta. Để phát triển được nền văn hoá tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc, để cho văn hoá trở thành nền tảng tinh thần của xã hội trong thời kỳ hội nhập hiện nay, nhất thiết trong các chính sách phát triển văn hoá mới phải có hệ chính sách ngăn chặn các phản văn hoá.

Nhiệt độ văn hoá trong xã hội ta hiện nay đang tăng lên từng ngày bởi các phản văn hoá. Các chính sách phát triển văn hoá của chúng ta chưa đủ mạnh để kiểm soát được các làn sóng tin học lạ lẫm; chưa củng cố được sự ấm no, hoà thuận, hạnh phúc cho tất cả các gia đình; chưa ngăn chặn được nạn trộm cắp, mại dâm, nghiện hút, cờ bạc, cướp giết, tham nhũng, đê đóm, rượu chè... Trong điều kiện hiện nay, chính sách xây và chống trong phát triển văn hoá phải tạo ra mối liên hệ biện chứng. Xây để chống, chống để xây và vì chúng ta xây tích cực nên chúng ta phải chống tiêu cực mạnh (nhất là đối với hiện tượng chảy máu cổ vật và sự xâm hại di sản văn hoá).

D.H

Lễ hội người Hoa - Ảnh: Tư liệu Bảo tàng Dân tộc học